

עמוס לויתן

לא תכאיב / התפרקות החישוקים

עמוס עוז מת במפתיע, לפחות בעיני מי שלא ידע על מחלתו, כמוני, ביום שישי אחר הצהריים, לפני כניסת השבת (28.12.18). מאז נכתבו עליו דברים רבים ויפים (תרבות וספרות) ו'ספרים' של 'הארץ', וכן 'ידיעות אחרונות', הקדישו לו את מוספיהם, ובוודאי יהיו עוד). הדברים שלהלן הם בעיקרם רשמים מן השעות והימים הראשונים שלאחר מותו ועד טקס האשכבה שנערך לו בצוותא.

נדם קולו של עמוס עוז (1939-2018). הקול הבהיר, הצלול, נוסך התקווה, של ישראל השפויה, ההומנית, שוחרת השלום. אולם בפועל, חשתי, כי גם אם קולו החי נבלע באותו חושך שאלי נאסף, לא נדם קולו החם והנפעם, קולה של האהבה, שהמשיך לדבר אלינו גם לאחר מכן. יפה עשתה תחנת "כאן תרבות" של תאגיד השידור, כאשר במשך כמה ימים לאחר מותו, שידרה בכל תחנותיה שעות רבות של הקלטות עם עוז מארכיוניה, המשקפות תקופה של כשישים שנה. מי שהאזין להן, או לחלקן, כפי שעשיתי אני בשעות שהייתי מרותק להן, נגלה לו סוד נוסף מסודות קסמו של עוז: זה לא רק עוז שבכתב שהיילך עלינו קסם בספריו, אלא עוז שבעל פה, עוז הדובר, המשוחח, המקשיב והמשיב. בקצרה עוז של "בסוד שיח" (שם ספרו של מרטין בובר על הפילוסופיה הדיאלוגית שלו, ממנו, נטל, אני סבור, את השם "שיח לוחמים" לקובץ שהיה מיוזמיו ועורכיו לאחר מלחמת ששת הימים). הסוד הזה, כמדומני, הוא גם סוד האהבה שרחשו לו ציבורים גדולים בישראל. שכן הוא קרן אהבה ונענה באהבה. הוא שוחח עם הציבור הישראלי בדרכים רבות (כעצרות עם, במאמרים, במנשרים, וגם בשיחות אינטימיות) תכונה נדירה למדי אצל יוצרים הספונים בחדר עבודתם. אולי רק חיים גורי (שהלך שנה לפניו, בינואר 2018); ויידלר לחיים ארוכים א"ב יהושע ודויד גרוסמן, נוהגים עדיין לעשות כן. וגם להם משיב הציבור אהבה. באהבה זאת יכול היה לחוש כל מי שבא לטקס האשכבה בצוותא, שהיה צר מהכיל את מאות האנשים שביקשו ולא מצאו להם מקום ישיבה, בשני האולמות הגדולים של התיאטרון.

שיחותיו שבעל פה, לא פחות ואולי יותר מספריו, מגלות את רוחב דעתו, חוכמתו, שנינותו, אהבת האדם שלו ובעיקר את חוש ההומור המיוחד שלו. באחת מהן, כשנשאל על ידי המראיין על "משמעות החיים בעיניו", ביקש ממנו עוז "להוריד את הווליום של השאלות". בכלל היה עוז, לדעתי, רב אמץ של סיפור האנקדוטה שבעל פה. בכל אופן ההקלטות ששמעתי בעיני הן אוצר בלום של אנקדוטות כאלה, שטרם נחקר. הנה דוגמה של אחת מהן.

על חייו בקיבוץ חולדה סיפר בשיחה בשלהי שנות השישים:

"אני בדרך כלל סוציאליסט. לא כל היום, אבל רובו. אבל אני סוציאליסט-אירוני, לא סוציאליסט-אופטימי. סוציאליסט-אופטימי מאמין כי יצר לב האדם טוב מנעוריו ולכן קשה לו עם סדר עולם פגום. למשל, אם האישה בה חשק תעדיף על פניו חבר קיבוץ אחר, שאיננה מגיעה לו על פי הוונק, אזי לא יוכל הסוציאליסט-האופטימי להכיל פגיעה שכזו בסדר העולם הצודק" (מתוך "מחשבה בלב איש - דיוקן של מחשבה" שיחות בקול-ישראל עם אמנון אחי-נעמי).

נפלא!

כתיבתו העיתונאית-תיעודית של עוז כמו שיח לוחמים, פה ושם בארץ ישראל, יהדות ומילים, שלום לקנאים ועוד, היא חלק מתורתו שבעל פה וחלק ממעורבתו החברתית פוליטית בחברה הישראלית. היא, לדעתי, גם הסיבה למקום המרכזי שתפס בתודעה הציבורית כדובר המובהק והמוכר של ישראל. גם אם היו דעותיו דעת מיעוט (תמיכתו בשתי מדינות לשני עמים ובשלום עם הפלסטינים), רוב הציבור, כולל הימין הליכודי, הבין כי אין לישראל סגור טוב ממנו בזירה העולמית והביתית. (זאת, סבורני, הבינה גם שרת התרבות מידי רגב, שהשתתפה בטקס בצוותא אך ויתרה, בחוכמה, על רשות הדיבור).

בתו הבכירה של עמוס, פניה עוז-זלצברגר, כמו סיכמה בדבריה בטקס האשכבה לאביה את תורתו שבעל פה כאשר אמרה:

אבא אמר לי: את כל צווי המוסר והמידות הטובות אני יכול לצמצם לדיבר אחד בלבד - לא תכאיב. זה הכל. ואם זה בלתי אפשרי, אז לפחות תכאיב כמה שפחות. הוא השתדל שלא להכאיב. כל חייו השתדל, ולפעמים נכשל בזה. להכאיב פחות ולכתוב. גם את זה עשה מחמש בבוקר אחרי ההליכה, בעט השחור ובעט הכחול, בקולו של מספר הסיפורים ובקולו של האזרח הנואם. הוא ברא דמויות רדופות וחיפש להן מנוחה נכונה. כישף את החושך שתבקע ממנו אהבה. מסובכת לא פחות מאהבת אישה, חי סבוך עם אהבת הארץ והמדינה הזאת. בכל תום אמונתו ביקש גם את הגשמת התקווה הצינונית, האחרונה כמעט שלא הוגשמה, שגם שלום עם הערבים יהיה כאן.

מותר לחשוב שסמיכות מותו של עוז להתפרקות המערכת הפוליטית (והמחנה הצינוני) ימים ספורים לאחר מכן, איננה מקרית. עוז הוא מן האחרונים שנטל על עצמו את תפקיד "הצופה לבית ישראל", או כהגדרת בתו פניה "האזרח הנואם". אף שהיה ממחנה המיעוט, היה מן האנשים שחישקו בעמדותיו המוסריות והמצפוניות את החברה הישראלית. עם מותו מתפרקים החישוקים הללו.

הרשימה נכתבה עם מותו של עמוס עוז